

единият е толкова реален, колкото и другият. Но няма и смисъл веднъж постигнали съгласие, че двата пейзажа не съвпадат, да ги обявят за илюзорни. Това би означавало, че има някакъв трети автентичен пейзаж, който не се подчинява на същите условия като другите два. Този архетипен пейзаж обаче нито съществува, нито може да съществува. Реалността на вселената е такава, че може да бъде видяна само от определена гледна точка. Гледната точка е един от компонентите на действителността. Тя далеч не е нейна деформация, а нейна организация. Действителност, която се оказва винаги видяна по един и същ начин от която и да е точка, е абсурдно понятие.

Това, което става при гледането на тела, се случва и с всичко останало. Всяко познание е такова от определена гледна точка. *Species aeternitas* на Спиноза, вездесъщата, абсолютна гледна точка не съществува сама по себе си, тя е въображаема, абстрактна гледна точка. Не се съмняваме в ползата и като инструмент за определени нужди на познанието, но не трябва да се забравя, че от нея не се вижда реалното. Абстрактната гледна точка предлага само абстракции.

Този начин на мислене води до радикална трансформация във философията и — което е по-важно — в нашето усещане за вселената.

Индивидуалността на всеки реален субект е била онази непреодолимата пречка, която традицията в мисленето напоследък намира, за да може познанието да оправдае претенцията си да постигне истината. Смятало се е, че два различни субекта ще достигнат до отклоняващи се една от друга истини. Сега виждаме, че различието между световите на двата субекта не означава неистинност на единия от тях. Напротив, тъкмо защото това, което всеки

еден вижда е действителност, а не измислица, обликът и трябва да бъде различен от този, който възприема другият. Това различие не е противоречие, а допълнение. Ако вселената бе показала едно и също лице пред очите на гърка от времето на Сократ и на един янки, би трябвало да помислим, че вселената не притежава истинска реалност, различна от субектите. Защото това съвпадение на видяното при драма души, намиращи се на толкова различни места като Атина от V век и Ню Йорк от XX век, би подсказало, че не става дума за външна по отношение на тях реалност, а за въображение, което случайно е едно и също при тези два субекта.

Всеки живот е една гледна точка към вселената. Строго погледнато, това което той вижда, не може да бъде видяно от друг. Всеки индивид — човек, народ, време — е незаменим орган за завоюване на истината. *Ето как тя*, сама по себе си чужда на историческите промени, *придобива жизнено измерение*. Без развитието, вечната промяна и непрестанното приключение, от които се състои, вселената, всеобемащата истина, щяха да си останат непознати.

Дълго повтаряната грешка се свеждаше до това да се предполага, че реалността има — сама по себе си и независимо от възприетата от нея гледна точка — собствена физиономия. Ясно е, че ако се мисли така, всеки поглед към нея от определена гледна точка няма да съвпадне с абсолютния образ и, следователно, ще бъде неверен. Но всъщност реалността, също като пейзажа, има безкрайно много гледни точки и всички те са еднакво истински и автентични. Само неистинската перспектива има претенцията да бъде единствена. Казано другояче: *неистинското е утопията, нелокализираната истина, видяна от „ни-*

кое място". Именно утопистът — и тук се е заключава-
ла същността на рационализма — допуска най-голямата
грешка, понеже не остава верен на своята гледна точка,
дезертира от своето място¹.

Досега философията винаги е била утопична. Затова
всяка система е имала претенцията да важи за всички вре-
мена и всички хора. Лишена от измерение, свързано с
живота, с историята, с гледната точка, тя многократ-
но и напразно се е опитвала да постигне окончателност.
За разлика от нея, учението за гледната точка изисква в
самата система да бъде включена жизнената гледна точка,
от която произтича системата, като по този начин прави
възможно свързването ѝ с други бъдещи или екзотични
системи. *Чистият разум трябва да бъде заменен с жи-
знен, в който чистият разум ще намери своето място и
ще придобие подвижност и сила за преобразуване.*

Когато днес погледнем философията от миналото,
включително тези от последния век, ще забележим в тях
някои черти на примитивизъм. Използвам тази дума в
точния ѝ смисъл, когато се отнася за художници от *куат-
роченото*. Защо ги наричаме „примитивисти“? В какво се
състои техния примитивизъм? В наивността им, в чисто-
таа им. Но коя е причината за тази чистота и за тази на-
ивност, каква е тяхната същност? Без съмнение, става ду-
ма да забравим самия себе си. Художникът примитивист
рисува живота от своята гледна точка — под властта на
личните си идеи, оценки, чувства, макар да вярва, че го

¹ От 1913 г. в монтъ университетски курсове излагам това учение
за гледната точка, което накратко се появява в *Наблюдателят* I
(1916). Колкото до великобританското потвърждение на тази теория от
делото на Айнщайн, виж приложението — бел. авт.

рисува такъв, какъвто е. По същата причина забравя да
въведе в творбата собствената си личност, предоставя ни
картината, която сякаш се е създала сама, без намесата на
определен субект, закотвен на определено място в прост-
ранството и в определен момент от времето. Ние, естест-
вено, виждаме в картината му отражение на неговата ин-
дивидуалност и едновременно с това виждаме, че той не
го е виждал, че е игнорирал сам себе си и се е смятал за
анонимна зеница, отворена към вселената. Това игнори-
ране на самия себе си е очарователният източник на него-
вата наивност.

Но удоволствието, което ни доставя чистотата, включ-
ва и предполага пренебрежение към този, който я проявя-
ва. Става дума за добронамерено пренебрежение. Нас-
лаждаваме се на примитивния художник, така както се
наслаждаваме на една детинска душа, именно защото
чувстваме, че ги превъзхождаме. Нашето виждане за све-
та е много по-широко, по-сложно, изгълнено с повече ре-
зерви, кръстопътница, покове. Като се движим из нашето
жизнено пространство го чувстваме като нещо неограни-
чено, неукротимо, опасно и трудно. И обратното, ако над-
никнем в света на детето или на примитивния художник,
виждаме, че това е малък, свършено завършен и управ-
ляем кръг, с ограничена гама от предмети и перипетии.
Въображаемият живот, който водим по време на това
наблюдение, ни изглежда лесна игра, освобождаваща ни
за миг от нашето сериозно и проблематично съществува-
не. Следователно прелестта на чистотата се състои в удо-
волствието на силния и слабостта на слабия.

Философските системи от миналото ни привличат по
същия начин. Техният ясен и прост схематизъм, наивната
им илюзия, че са открили цялата истина, сигурността, с

която се базира на формулировки, за които предполагат, че са непохватими, ни карат да останем с впечатлението за един завършен, определен и окончателен свят, *където вече няма проблеми*, където вече всичко е намерило решение. Няма нищо по-приятно от това да се поразходиш за няколко часа из толкова ясни и толкова кротки светове. Но когато се върнем към себе си и отново усетим вселената с нашата собствена чувствителност, виждаме, че светът, определен от тези философски системи, не е наистина светът, а хоризонтът на техните създатели. Възприеманото от тях като граница на света, зац който няма нищо повече, е било само криволинейната линия, затворила пейзажа от тяхната гледна точка. Всяка философия, която иска да се излекува от такъв закоравял примитивизъм, от такава упорита утопия, трябва да поправи тази грешка, като *не позволи на мекия и разпространяващ се хоризонт да се втвърди в свят*.

Виждахме, че ограничаването или превръщането на света в хоризонт не отнема ни най-малко от реалността на първия, просто го съотнася към живия субект, който свят представлява, придава му жизнено измерение, намира му място в течението на живота, който върви от народ към народ, от поколение към поколение, от индивид към индивид като завладява универсалната реалност.

По този начин своеобразието на всяко същество, индивидуалното му различие не само не му пречи да схване действителността, но дори е органът, през който то може да види онази част от действителността, която му се е паднала. Така всеки индивид, всяко поколение, всяко време се явява незаменимо оръдие за познание. Цялостната истина се получава само като се съчлени видяното от ближния с видяното от мен и така нататък. *Всеки индивид е същест-*

вена гледна точка. Като се съберат частите, видени от всички, в крайна сметка може да бъде изгъвана вездещата и абсолютна истина. И ето, този сбор от индивидуалните гледни точки, това познание на нещо, което всички и всеки един са видели и знаят, това всезнание, този истински „абсолютен разум“ е върховното занимание, което приписваме на Бога. Бог също е гледна точка, но не защото притежава наблюдателен пункт извън обсега на човека и това му помага да види направо универсалната реалност като някакъв стар рационалист. Бог не е рационалист. *Неговата гледна точка е тази на всеки един от нас, нашата частична истина е истина и за Бога*. Ето колко истинна е нашата гледна точка и колко автентична е нашата реалност! Само че Бог, както казва катехизисът, е навсякъде и затова се радва на всички гледни точки и в неограничената си жизненост събира и хармонизира всички наши хоризонти. Бог е символът на потока на живота, през чиито безкрайни мрежи постепенно преминава вселената, като по този начин се пропива с живот и е осветена, тоест видяна, обичана, мразена, изстрадана и изживяна с наслада.

Малбранш твърдеше, че ако знаем някаква истина, то е защото виждаме нещата в Бога, от гледна точка на Бога. Обратното ми се струва по-правдоподобно — Бог вижда нещата през хората, хората са зрителните органи на божеството.

Затова е по-добре да не мамим върховната нужда, която той има от нас и като стъпим твърдо на мястото, на което се намираме, с дълбока вяност към нашия организъм, към това, което сме по отношение на живота, да отворим широко очи към света наоколо и да приемем работата, която съдбата ни предлага — темата на нашето време.

XXXIII. ГЛЕДНА ТОЧКА

Гледната точка е оптическо изобретение, подобно на очилата или телескопа, само че още по-чудотворно. Например, за да видите света от гледна точка на вечността, трябва да застанете толкова високо, че да можете да гледате на всичко от отгоре: ах, колко е дребнаво това долу, какво щяне има там, ниско до земята, ах, колко извисени и велики сме ние! Или за да видите днешния ден от гледна точка на историята, заемате ловко такава позиция, като че ли вас лично нищо не би засяга: ах, вие другите, само да знаехте какъв прекрасен изглед има оттука към вашите ефимерни действия! Следователно особеното удоволствие, което ни предлага гледната точка, се състои в това, че от нея можеш много по-лесно да осъдиш всичко. От гледна точка на човечеството можете да осъдите национализма, от гледна точка на национализма - социализма, от гледна точка на социализма - собствеността, от гледна точка на идеала - идеала, от гледна точка на идеала - действителността и така нататък и пак обратно. Стига само да заемете подходящата гледна точка и присъдата ви е готова; тя ще изблигне от самата точка лекичко, обилно, без каквито и да е съмнения; гледната точка не е точка, а направо избор на възхищение за мнозина; много, твърде много хора вадят разсъжденията си само от нейните дълбини. Защото разсъжденията на твърде много хора се изразяват в това да осъждат. Съществува обаче и друг разсъдък, който не осъжда, а вижда. Дядо Господ, с когото ни плашеха в детството, само гледа отгоре и „всичко вижда“, но си оставя правото да съди чак за деня на Страшния съд. И аз вярвам, че да виждаш е велика мъдрост и много по-достойно за похвала, отколкото да осъждаш; вярвам още, че колкото повече някой „вижда“, толкова по-малко може да осъжда и толкова по-малко би желал да бъде

съдник. Но на къде си тръгнал ти, човече, с гледната си точка, ако искаш само да виждаш? Гледната точка не е инструмент за виждане, а само за осъждане; загрей до точката на кипене всички мъртви точки на душата си и сложи точка на всичките си гледни точки; те няма да ти послужат за нищо, абсолютно за нищо там, където пред теб стои най-тежката и най-отговорната оптическа задача: да виждаш.